

ДУХОВНИЙ КОСМОС

підготував Шевцов Василь Юхимович, к.т.н.

ПЕРЕДМОВА

Вища сфера буття Людини інтелектуально - духовна. Якщо інтелект дає змогу досягнути Всесвіту, то без духовності немає Людини, немає суспільства, кожний із нас не має майбутнього. На порозі третього тисячоліття з впевненістю і вірою в щасливе майбутнє може дивитись лише народ з великими досягненнями і можливостями в інтелектуально-духовній сфері свого буття. На тих, хто не байдужий до долі рідного краю, Батьківщини, планетарного суспільства на тих кого непокоїть майбутнє Людства і Планети (звертається Національний центр аерокосмічної освіти молоді України) розраховані «Кроки за обрій», обрій звичних уявлень про навколишній Всесвіт.

Любий читачу! Ви майбутнє нашої України, її надія! Від того, якими станете ви, залежить, якою буде і наша країна. Бо казав Ісус Христос:

Ви сіль землі. Якщо ж стане вона прісною,
чим зробите її солоною? Ні на що вона
більше не придатна, хіба що лише викинути
її геть, щоб топтали її люди.

Звертаючись до вас, ми говоримо:

Діти! Ви -- майбутнє України! Якщо ж ви
В Україні не українці -- то на що ви придатні?
Хіба, щоб називали вас "історичний мотлох"...

Щоб не сталося гіршого, необхідно багато чого змінити в інтелектуально-духовному житті України. Задля побудови майбутнього України, України Триславної, осяяної розумом і духовністю, задля розбудови розуму і пошуку душі.

З метою відродження інтелектуально-духовного життя молоді Національний центр започатковує відділення інтелектуально-духовного розвитку і виховання дітей України. Вже в цьому навчальному році при Заочній аерокосмічній школі "Всесвіт" відкривається два нових напрямки: "Інтелектуальний Космос" і "Духовний Космос". Діяльність ЗАКШ "Всесвіт" у цих напрямках розрахована на дітей різного віку, в яких неспокійне серце, гострий розум, а руки прагнуть до створення нового, цікавого, чудового, незвичайного. Структура та зміст роботи інтелектуально-духовного відділення приведені на сторінці 2.

Для навчання в ЗАКШ "Всесвіт" на відділенні "Інтелектуально-духовний Космос" необхідно надіслати листа з :

- назвою теми, вибраної для творчої розробки, та план її виконання;
- рекомендацією вчителя, або батьків;

за адресою: м. Дніпропетровськ, 49005, а/с 503.

Якщо ви не маєте керівника вибраного напрямку, а ваш задум буде цікавим і змістовним, ЗАКШ закріпить за вами керівника з Національного центру або з Дніпропетровського державного університету або з інших ВНЗ міста.

Максимальний час співпраці -- не обмежений, мінімальний -- при наявності особистих досягнень та результатів досліджень -- один рік.

Учні, які закінчать ЗАКШ, отримають свідоцтво встановленого зразка. Автори кращих робіт будуть запрошені на Всеукраїнську конференцію-конкурс науково-дослідних робіт школярів «Зоряний шлях», яка проходить щорічно у квітні в НЦАОМ ім.О.М.Макарова. Кращим з кращих буде надана можливість творчого спілкування з ровесниками інших країн.

Для дітей, які не визначилися з особистим покликанням та нахилами, або не мають уявлення про науково-дослідницьку проблематику, Національний центр пропонує підборку проблем з духовного життя нашої країни, що могли б зацікавити і надати перший поштовх до творчої праці.

Бажаючим познайомитись з проблематикою напрямку "Інтелектуальний Космос" радимо звернутись в ЗАКШ з проханням надіслати програму та методичні розробки: "Закони Всесвіту", "Структури Всесвіту", "Наукові дослідження в Космосі" та інші в рамках існуючих при ЗАКШ напрямків "Людина і Всесвіт" та "Наукові дослідження в Космосі".

Проблематика духовної сфери життя людини і суспільства.

1. Проблема. Походження і зміст державної символіки України.

Кожний етнос, народ, держава мають свою, відмінну від інших, символіку, що відображає історичне минуле, набутки, суттєві риси, територіальні та суспільні особливості, можливості, природ-

ні, інтелектуальні і духовні скарби. Десятки років ідуть суперечки про походження і зміст символіки Київської Русі, а нині України.

Задача. Шляхом аналізу історії, особливостей розвитку руського етносу, свідчень епосу, сучасного стану розвитку планетарного суспільства, виходячи з власних міркувань дослідити походження і зміст державної символіки України. Запропонувати власне бачення або доповнення до існуючої державної символіки. Зробити порівняльний аналіз державної символіки України з символіками інших народів світу.

Орієнтири. До сучасної символіки України відносяться тризуб і жовто-блакитний стяг. У давнину як символи використовувались сонячний (козацький) хрест та свастика, що обертається за годинниковою стрілкою (на відміну від фашистської, що мала зворотний напрямок руху).

2. Проблема. Мова як показник духовності людини і суспільства.

В залежності від етнічних особливостей народу, структури суспільства, стану культури, рівня інтелектуального і духовного розвитку як окремої людини, так і суспільства в цілому вживається той чи інший словарний запас. Відслідковуючи структуру і словарний склад мовного середовища, можна говорити про стан духовності людини і суспільства.

Задача. Необхідно зібрати статистичні дані про частоту вживання різних слів: 1) серед ваших товаришів; 2) у колі сім'ї; 3) вашими вчителями; 4) на вулиці; 5) в парламенті; 6) в новинах по телебаченню і радіо. Розбийте всі ключові слова, що відображають зміст того, про що мова, на три групи, а саме: на фізіологічні (ті, що задовольняють фізіологічні запити людини), інтелектуальні (що відображають запити та діяльність мозку) і духовні (пов'язані з нашими почуттями, мораллю і творчою діяльністю людини). Зробіть висновки про духовний стан школи, сім'ї, суспільства.

Орієнтири. Пам'ятайте, що духовність людини може бути позитивною і негативною. Позитивна - спрямована на створення, побудову нового доцільного, прекрасного, на добро і радість, на передумови гармонійного, щасливого майбутнього як окремої людини, так і суспільства, і планети в цілому. Негативна -- на руйнацію, деструкцію, насилля і яка служить корисливим інтересам однієї людини, групи людей у деяких випадках -- цілих прошарків населення, окремих народів і держав, що паразитують на праці і творчості інших.

3 Проблема. Духовна спадщина народу України.

Загальним законом природи є побудова структур і організація процесів від простих до все більш складних. Нова, більш складна і змістовна структура зростає, включаючи в себе більш прості. Сформульований закон діє і в духовній сфері буття людини і суспільства. Щоб мати змогу судити про нинішній стан духовності і майбутнє народу України, необхідно дослідити духовну спадщину нашого народу.

Задача. До духовної спадщини необхідно віднести норми, принципи, ідеали взаємовідносин у суспільстві, побудовані на соціальних поняттях добра і зла, справедливості і несправедливості, гуманності і жорстокості, порядності і непорядності, гріховності і спокути, егоїзму і жертвовності та на почуттях любові і ненависті, краси і потворності, доцільності і беззмістовності, віри і недовір'я, надії і безнадійності, радості і горя, фізичної досконалості і болю, гармонії і хаосу, комфорту і незахищеності. Перераховані соціальні поняття і особисті почуття в структурі суспільних стосунків називаються мораллю, і позитивні з них складають етику людських взаємовідносин. Ті ж поняття, віднесені до художньої творчої праці людини, складають науку естетику. Для аналізу духовної спадщини необхідно взяти один з її розділів, а саме: літературу, архітектуру, скульптуру, живопис, графіку, декоративно-прикладне мистецтво, музику, пісню, театр і зробити послідовний аналіз змістовності і еволюції перерахованих понять від давнини до сучасності. Порівняти духовні надбання нашого народу з іншими слов'янськими народами та народами, що відігравали або відіграють провідну роль в духовній сфері людства.

Орієнтири. Відстежити значимість духовної спадщини можна за кількістю творців у тій чи іншій галузі художньої творчої праці, а також за внеском, який вони зробили до національної та інтернаціональної скарбниці людства.

4 Проблема. Історія рідного краю.

За радянські часи, як і за часи російської імперії, на сторінках історії друкувалось лише те, що жило імперській сутності держави, замовчувалось або піддавалось шельмуванню, перебріхувалось,

таврувалось, знищувалось усе інше, бо воно могло нести загрозу цілісності й існуванню самої імперії. В устах істориків імперії героями ставали негідники і зрадники свого народу, а дійсних героїв і захисників свого краю, свого роду виставляли бандитами і негідниками. Для розуміння сутності народу, його інтелектуально-духовної спадщини необхідно відновити дійсну історію кожного поселення, міста, краю, держави.

Задача. Дослідити історію свого селища, міста, краю; подати визначні постаті, що відрізнялись своїми фізичними якостями, і внесли значний вклад в інтелектуальну та духовну скарбницю народу і планетарного суспільства, розповісти про незвичайні природні утворення, художні шедеври, створені вихідцями з вашого краю, або на території об'єкту досліджень, звернути увагу на археологічні та епічні джерела, на зв'язки вашого краю з слов'янськими народами, з іншими країнами світу.

Орієнтири. Для поповнення своїх знань з історії рідного краю зверніться до музеїв, бібліотек, енциклопедій, учителів історії, географії, біології, до всіх, хто цікавиться історією рідного краю та України.

5. Проблема. Принцип Короленко-Кюрі і вплив російської та західної масової культури на українську.

Існує думка, що при взаємодії двох різних культур має місце збагачення і доповнення обох кращими набутками цих культур. Але згідно з принципом Короленко-Кюрі при взаємодії двох структур, більш сильна накладає свою симетрію на другу. Те ж саме відбувається при взаємодії двох процесів, процесу і середовища, в якому він протікає. Короленко говорив: «Якщо оселити принца в конюшні, він не заспокоїться доти, доки не створить хоч якісь людські умови для життя, але якщо поселити конюха в палац, він теж не заспокоїться, доки не перетворить його в конюшню.» Бо існує глибока гармонія між внутрішнім світом людини і зовнішнім середовищем. Зараз навіть для непрофесійного зору видно руйнівну дію сучасної масової російської та західної культур на українську.

Задача. Найбільшого впливу українська національна культура зазнає через засоби суспільних комунікацій, особливо через телебачення, радіо, друковані видання, а саме: газети, журнали, книги, що розраховані на масового читача, з низькою планкою інтелектуальних і духовних запитів. Надзвичайно великого впливу зазнає музично-пісенне середовище, де панує фізіологічна ритмічна музика низьких гіпнотичних (шаманських) тонів.

Необхідно дослідити результати впливу російської та західної масової культури на українську, окреслити ті області, де вплив став нищівним, а руйнація національної культури набула незворотного характеру. Запропонувати дієві засоби відновлення самобутності національної культури.

Орієнтири. Для досліджень візьміть одну конкретну галузь духовного життя народу. Скористайтесь статистичними методами досліджень.

6. Проблема. Які ми, українці?

Особистість людини формується і визначається дією різних причин, а саме: спадкових – генотип, навколишнього фізичного середовища – фенотип та навколишнього соціального середовища – соцтип. Які найбільш притаманні риси має середній українець?

Задача. Статистичними методами дослідити найбільш характерні фізичні ознаки українця, а саме зріст, статура, колір волосся, колір очей, характерні риси будови обличчя та інше. Показати, як впливає на фізичний стан та зовнішній вигляд середовище, професія. І, нарешті, дослідити вплив соціальних факторів, таких як рівень життя, суспільні звички і недоліки та тому подібне. Змалювати загальний образ-портрет типового українця.

Орієнтири. Зверніть увагу на великий вплив інших народів на образ типового українця, особливо не слов'янських. Так, серед росіян, які складають четверту частину населення України, а в багатьох містах східної та південної України -- більшість, домінують ознаки тюркських народів. На південному заході, на Буковині та в Закарпатті великий вплив молдаван, румунів, угорців. Вплив слов'янських народів, а саме поляків, білорусів і словаків можна вважати незначним, бо вони мають у більшості ті ж ознаки, що й українці. Порівняйте образ українця з типовими образами-портретами інших народів.

7. Проблема. Пісня як показник духовності народу.

Багато хто з істориків вважають українську націю в історичному вимірі часу молодою, аргументуючи це тим, що особливості українського етносу сформувались протягом останніх трьох століть.

Та надзвичайно розвинений народний епос і пісня заперечують цю тезу. Відомо, що скарбниця української народної пісні налічує сотні тисяч пісень. А ми усвідомлюємо, що на пустому місці нічого само по собі не виникає. І якщо мова йде про те, що в пісенному жанрі з українцями можуть посперечатись лише італійці, то чи це не показник надбань багатьох віків, а може, й тисячоліть у духовній спадщині нашого народу?

Задача. Про духовність і великий шлях розвитку української нації можуть свідчити ключові сюжети пісень від давніх часів до сьогодення та їх розмаїття. Необхідно проаналізувати сюжети, ключові слова, соціальні мотиви та почуття, відображені в народних піснях. Порівняйте результати з аналогічними дослідженнями пісенної спадщини інших народів. Якщо зможете, побудуйте власну версію музичності і пісенності українського народу.

Орієнтири. Найбільш легко порівняти пісенну спадщину України з такою в Росії і Білорусії. Але при цьому необхідно мати на увазі, що музична культура, як і мова, прийшла в Росію з Київської Русі, а пізніше – в XV-XVII сторіччях – з України. Музичної культури в Росії до XVII сторіччя практично не існувало, а Білорусія до другої половини XVII сторіччя була єдиним цілим з Україною – Руссю. Зверніть увагу на особливу значимість в українській пісні сюжетів про маму та рідний край і рідний дім.

8. Проблема. Екологія духовності суспільства і екологія планети.

Ще Л.М.Толстой говорив, що «МИ любимо людину за добро, яке їй робимо і ненавидимо за зло, що їй спричиняємо. Аналізуючи духовний стан суспільства, можна бачити, як мало в наші дні добрих вчинків і як багато зла і насильства над людиною. А людина, що творить зло, навмисне чи під тягарем обставин, не може бути захисником духовних цінностей, не може захистити свій планетарний дім від руйнівної дії антидуховності. Згідно з принципом Короленко-Кюрі, якщо душа людини чорна, то і навколо будуть бруд і сміття.

Задача. Простежити взаємозв'язок між духовністю людини та суспільства з наслідками екологічних катастроф. Зробити прогноз розвитку духовності суспільства і можливостей врятувати планету від екологічної катастрофи. Які доповнення ви можете зробити до моральних норм, принципів, ідеалів суспільства для вирішення проблеми духовності суспільства.

Орієнтири. Взаємозв'язок духовності суспільства з екологією планети краще всього відстежити на прикладі Радянського Союзу та України. Гідроелектростанції на Дніпрі, забруднення атмосфери, води, ґрунтів; Чорнобиль, природні катастрофи в Чернівцях, Дніпропетровську, Слов'янську; підтоплення сотень міст і поселень; епідемії старих і нових хвороб ідуть в унісон з руйнацією духовної сфери.

9. Проблема. Культурні і духовні центри України.

В еволюції кожного народу, в його інтелектуальному і духовному становленні надзвичайно важливу роль відіграють культурні і духовні центри. Такими центрами в Україні були Київ, Львів, Чернігів, Турчин, Острог, Ромни, Переяслав, Ніжин та інші міста і поселення. Для відродження русько-українського етносу необхідно відновити спадщину цих відомих центрів, уявити їх роль у формуванні етносу і, використовуючи історичний досвід, надати необхідного імпульсу в створенні нових культурних, інтелектуально-духовних центрів.

Задача. Вивчити історію вибраного для досліджень центру, відновити його інтелектуально-духовну спадщину. Зробити оцінку ролі центру в формуванні русько-українського етносу, розповісти про сучасний стан і можливості відновлення тієї ролі, яку відігравав даний центр у минулому. При можливості і за допомогою вчителів школи спробувати сформувати ініціативну групу, яка б займалась справою відродження інтелектуально-духовного життя в вашій школі, у вашому місті.

Орієнтири. Якщо ви живите в місті або селищі, які не мають особливої інтелектуально-духовної історії, – не занепадайте духом. Ви можете обрати для досліджень будь-який центр, що вам до вподоби. А ще краще, якщо ви візьметесь за організацію подібного центру на базі вашої школи, села, району. В цьому випадку вам необхідно надіслати матеріали з планами організації та програмою роботи центру, складом ініціативної групи до НЦАОМУ.

10. Проблема. Герої і негідники, святі й єретики, позитивні й негативні образи та їх роль у духовному та інтелектуальному становленні етносу.

Для становлення і еволюції етносу необхідно мати приклади позитивного і негативного як у моральній, так і естетичній галузях життя суспільства. Найбільш яскраві постаті, що відповідають законам, нормам, правилам, ідеалам суспільства, засобами усної народної творчості, літератури, історіографії, інформаційно-масових комунікацій перетворюються в героїв, святих, пророків, вождів. Особливою увагою користуються ті, хто відкриває або створює нові шляхи і нові можливості, перспективи для свого етносу чи планетарного суспільства взагалі. Навпаки, ті, хто тягне до старого, хто відповідає негативним уявленням, наносить шкоду, руйнує суспільство, паразитує на ньому – перетворюються в образи негативних уявлень про людські якості. Кожний епос активно працює в напрямку створення своїх героїв і злодіїв, святих і негідників.

Задача. На прикладі широко відомих імен відстежити і порівняти дійсні біографії з легендами, міфами, ідеальними образами історичних постатей; показати, як у залежності від змін у суспільстві можуть змінюватись уявлення про той чи інший історичний образ.

Орієнтири. В залежності від історичних обставин одна й та ж історична постать може бути героєм, святим, негідником, злодієм. Так Мазепа був негідником для Росії і національним героєм для України; Олександр Невський став святим, як історична постать, що стояла біля колиски Росії, але в дійсності це була страшна кривава постать для народів Русі. Поставлену проблему необхідно розглядати з точки зору конкретного етносу і конкретної держави.

11. Проблема. Зерцало юності.

В багатьох країнах, у тому числі і в царській Росії для виховання молоді використовувалися твори навчального і виховного характеру, що мали назву «Зерцало». Свого часу вони відігравали дуже велику роль у становленні культурного прошарку населення, у вихованні національної інтелігенції. В радянські часи подібні твори таврувались як буржуазні, та після отримання Україною незалежності, під час перебудови суспільства, на повний зріст постає проблема морально-естетичного виховання молоді.

Задача. Запропонувати відбірку правил і норм поведінки молодої людини в залежності від віку в суспільстві і сім'ї, в школі, серед друзів, серед дорослих. Вибрати риси ідеального члена суспільства, навести приклади історичних постатей людей, що знаходяться поряд з вами і які в максимальному обсязі відповідають вашим уявленням про ідеальний образ, який би міг стати зразком для виховання юного покоління XXI сторіччя.

Орієнтири. В своїй роботі використайте заповіді І.Христа, повчання Володимира Мономаха, «Листи до сина» Честерфілда; роботи визначних українських педагогів, все, що ви маєте в бібліотеці, на домашніх книжкових полицях, не цурайтесь допомоги вчителів і батьків.

12. Проблема. Мама – центральна фігура духовного життя народу України.

З давніх давен в історії нашого народу жінка відігравала надзвичайно важливу роль у становленні та розвитку духовної сфери життя русько-українського етносу. З сивої давнини дійшло до нас слово «дружина», як визначення рівності в сім'ї, праці, на ратному полі. Може, тому називали перси жінок з полян амазонками, а варяги Київську Русь – країною жінок. Та не тільки в побуті була рівною поруч з чоловіком його дружина. Коли йшов чоловік захищати рідний край, за сім'ю, за долю роду, за духовну спадщину відповідала жінка-мати. Ще й зараз у кожному селі, в багатьох колективах ви знайдете жінок, що знають звичаї, обряди, ритуали, пісні, перекази тих, хто визначає духовне життя односельчан або колег по спільній роботі. Саме вони є душею нашого народу, носіями наших етнічних рис і особливостей. Та з трансформуванням суспільства воно може розгубити і втратити духовну спадщину тисячоліть.

Задача. Відобразити роль жінки в духовному житті русько-українського етносу, велику любов, шану і повагу до мами в піснях, епосі, літературі, суспільних відносинах. Змалювати конкретні, відомі вам постаті жінок, які можуть бути прикладом служіння людям, творцями духовного світу нації. Покажіть їх надзвичайно важливу роль у вихованні молоді, в становленні духовних цінностей нинішнього суспільства і суспільства майбутнього.

Орієнтири. В історії нашого народу дуже багато жінок—історичних постатей, про яких, за винятком Марини Чурай та Лесі Українки, майже нічого не відомо в шкільному всесвіті. Та й зараз мало хто знає наших знаменитих поетес, художниць, педагогів, актрис, вчених, інших творців духовності й

інтелекту. Для дослідження не обов'язково вибирати відомі прізвища, головне, щоб на прикладі конкретних особистостей, конкретних розділів духовного життя народу ви показали велич самого святого слова в Україні – **мама**.

13. Проблема. Духовна батьківщина народу.

В уяві кожної людини поняття Батьківщини пов'язане з місцевістю, де вона народилась і виросла. Коли людина покидає рідні місця, спочатку її думки, почуття при будь-якій нагоді повертаються до батьківського краю, та з роками образ Батьківщини тм'яніє, стає все більш далеким, нереальним, а серце все байдужішим до спогадів про неї. І якщо людина потрапляє на терени іншої держави, то вона поволі перероджується в елемент чужого суспільства, чужого етносу. Втрата своєї національної особистості неможлива тоді, коли духовна сфера людини, сформована в умовах Батьківщини (і навіть за її межами, але вихідцями з Батьківщини), сильніша, багатша, змістовніша, ніж та, в яку людина потрапляє. В цьому разі можна ввести поняття «Духовної Батьківщини». Чи є у нас своя «Духовна Батьківщина», свої духовні батьки і вчителі?

Задача. Дослідити і розвинути поняття «Духовної Батьківщини», розповісти про своїх духовних батьків і вчителів. Подумайте над тим скарбом, який би ви взяли з собою в разі необхідності залишити Батьківщину, над тим, що ви бажали б залишити нащадкам нашого народу, донести до тих, хто далеко від рідного краю. Подумайте також над тим, як донести любов до Батьківщини її синам і дочкам, що в силу різних обставин живуть в інших країнах, до тих, кого звать діаспорою. Прослідкуйте, як впливає наявність чи руйнація цього поняття на міцність сім'ї, держави, етносу.

Орієнтири. Прикладом народу, який має яскраво виражену «Духовну Батьківщину» є єврейський. Незважаючи на те, що євреї протягом століть не мали власної держави, вони зберегли національні риси лише завдяки тому, що мали «Духовну Батьківщину». Негативним прикладом можуть служити ті з українців у Росії, які сприймають останню за «Батьківщину територіальну і духовну». Слід також зазначити, що на відміну від багатьох народів, українській має свого духовного Батька і Вчителя – Тараса Григоровича Шевченка.

14. Проблема. Національна культура і сучасна масова культура планетарного суспільства.

В усі часи людина стояла перед вибором головних цінностей свого існування. Якщо пріоритети віддаються фізіології, то духовність відходить на другий план і служить лише для отримання фізіологічних насолод. Увімкніть телевизор, радіоприймач, відкрийте журнал чи газету, сходите на концерт – скрізь майже одне й те ж – масова західна культура, що обслуговує тіло, його бажання і потреби. Але казав І.Христос: «Чи не душа більша за тіло?» Погляньте на зміст національної культури – і ви відчуєте різницю двох культур – фізіологічної і духовної. Точиться незрима жорстока війна національних культур з масовою, в якій все більше перемог здобуває масова. Як зберегти духовну культуру, як не опуститись з вершин людського духу до тваринних інстинктів і рефлексів.

Задача. Дослідити зміст національної і масової культур, показати їх суттєву відмінність, дати аналіз причин переможної ходи масової культури по планеті, що необхідно зробити, щоб люди зрозуміли велич національних культур і руйнівну роль масової, фізіологічної культури.

Орієнтири. Не переплутайте мету, засоби дослідження мети і наслідки в конкретній ситуації. Якщо герой фільму заради справедливості вбиває десятки людей, то що, крім смаку до насилля, може прищепити такий фільм? Нехай буде в ваших роздумах і дослідженнях головним інструментом вислів І.Христа: «Не на словах, по справах їх пізнаєте їх».